

บทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาในการป้องกัน
โรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี
ในชุมชนรอบแก่งละว้า จังหวัดขอนแก่น
Roles of the Educational Network in Preventing Liver
Fluke and Cholangiocarcinoma in the Kaeng Lawa
Communities Khon Kaen Province

อังคณา ตุงคะสมิต (Angkana Tungkasamit)¹

ณัฐพล มีแก้ว (Nattapon Meekaew)²

ปิยะวรรณ ศรีสุรักษ์ (Piyawan Srisurak)³

ลัดดา คีลาน้อย (Ladda Silanoi)⁴

บทคัดย่อ

การป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีให้หมดไปจากสังคมไทยเป็นเรื่องที่ท้าทายและจำเป็นต้องใช้วิธีการที่หลากหลายในการพัฒนาแนวทางป้องกันโรค เครือข่ายทางการศึกษาถือเป็นกลไกหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการสร้างแนวทางป้องกันโรค บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในชุมชนรอบแก่งละว้า จังหวัดขอนแก่น เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพบนฐานปรากฏการณ์นิยม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ ครูผู้สอนและผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 30 ราย และผู้นำชุมชนรอบแก่งละว้า จำนวน 10 ราย พื้นที่วิจัยคือ

¹ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Associate Professor Department of Social Studies Faculty of Education Khon Kaen University
E-mail: tangka@kku.ac.th

² อาจารย์ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Lecturer Department of Social Studies Faculty of Education Khon Kaen University
E-mail: nattapon@kku.ac.th

* Corresponding author. Email address: nattapon@kku.ac.th

³ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการให้คำปรึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Associate Professor Department of Social Studies Faculty of Education Khon Kaen University
E-mail: piyawan@kku.ac.th

⁴ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Associate Professor Department of Social Studies Faculty of Education Khon Kaen University
E-mail: ladda_si@kku.ac.th

ชุมชนรอบแก่งละว้า จังหวัดขอนแก่น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีอัตราความชุกของโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีอยู่ในระดับสูง เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการอภิปรายกลุ่มผ่านรูปแบบออนไลน์ ร่วมกับการสังเกตปรากฏการณ์ในพื้นที่วิจัย ข้อมูลถูกตรวจสอบด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายทางการศึกษาเกิดขึ้นจากความมุ่งหวังของสถานศึกษาในพื้นที่เพื่อสร้างความตระหนักต่อโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีให้แก่เยาวชนและประชาชนในพื้นที่ เครือข่ายทางการศึกษาถูกสร้างผ่านกิจกรรมฝึกอบรมครูในการนำหลักสูตรป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปปฏิบัติในสถานศึกษา นอกจากนี้เครือข่ายการศึกษายังประสานความร่วมมือระหว่างโรงเรียนภายในเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนและพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนการสอนผ่านรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ (PLC) บทบาทของเครือข่ายการศึกษาเกิดขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ภายในเครือข่ายและภายนอกเครือข่าย โดยทำหน้าที่ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาภายในเครือข่ายและเป็นสื่อกลางระหว่างหน่วยงานต่างๆกับชุมชนในการพัฒนาแนวทางป้องกันโรคให้แก่ประชาชนในชุมชนเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะที่ดีอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: บทบาทการป้องกันโรค, เครือข่ายทางการศึกษา, โรคพยาธิใบไม้ตับ, มะเร็งท่อน้ำดี, ทูทางสังคม

Abstract

Preventing Liver Fluke and Cholangiocarcinoma is a challenge for Thai society. A variety of approaches are needed to develop guidelines for disease prevention. The educational network is one of the mechanisms that contributes guideline for preventing the disease. This article investigates the roles of the educational network in preventing Liver Fluke and Cholangiocarcinoma in the Kaeng Lawa communities, Khon Kaen Province. The qualitative research methodology based on phenomenological approach was implemented in the study. The key informants consisted of thirty of

teachers and school administrators, together with ten of community leaders. The Kaeng Lawa in Khon Kaen Province was a research site, where presented high prevalence of Liver Fluke and Cholangiocarcinoma. In-depth interviews and focus group discussion via online platform were applied together with onsite observation. Triangulation method was used to validate research data, and the content analysis method was applied to analyze data. Research results showed that the educational network was formed under the common goal among schools nearby the Kaeng Lawa to create awareness of Liver Fluke and Cholangiocarcinoma to the youths and people in communities. The educational network was developed through teacher training activities for implementing the instructional course in schools. Additionally, the educational network functioned as a collaborative approach between schools to exchange and develop instructional approaches through the Professional Learning Community model (PLC). Roles of the educational network were found together with interrelationships within network and outside network. The educational network contributed an effort to implement the instructional course on Liver Fluke and Cholangiocarcinoma prevention in schools, and the educational network contributed a linkage between related agencies and local communities in providing the prevention guideline to communities for sustainable wellbeing.

Keywords: disease preventing roles, educational network, Liver Fluke, Cholangiocarcinoma, social capital

1. บทนำ (Introduction)

โรคมะเร็งท่อน้ำดี (Cholangiocarcinoma) เป็นปัญหาด้านสาธารณสุขที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งพบผู้ป่วยโรคพยาธิใบไม้ตับและโรคมะเร็งท่อน้ำดีเป็นจำนวนมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือของประเทศ (เกษร แกวโนนจิว และคณะ, 2560) จากรายงานอุบัติการณ์โรคมะเร็งโดยสถาบันมะเร็งแห่งชาติ (2563) ผู้ป่วยมะเร็งรายใหม่เพศชายในปี พ.ศ. 2563 ถูกตรวจพบเป็นมะเร็งตับและท่อน้ำดีสูงสุดเป็นอันดับสองรองจากมะเร็งลำไส้ใหญ่และทวารหนัก โดยพบผู้ป่วยมะเร็งท่อน้ำดีกว่าร้อยละ 19.0 หรือ 237 คน ปัจจุบันมีประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือเสียชีวิตจากมะเร็งท่อน้ำดีปีละไม่ต่ำกว่า 20,000 คน และมีประชากรที่ติดพยาธิใบไม้ตับซึ่งเป็นปัจจัยเสี่ยงสำคัญของโรคมะเร็งท่อน้ำดีมากถึง 6-8 ล้านคน (ชนิกา วรสิษฐ์, 2558)

โรคมะเร็งท่อน้ำดีเกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการ เช่น การติดพยาธิใบไม้ตับ การตอบสนองทางภูมิคุ้มกันต่อพยาธิ การติดพยาธิซ้ำซาก และลักษณะทางพันธุกรรม นอกจากนี้ ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมยังส่งผลต่อการเกิดโรคมะเร็งท่อน้ำดีทั้งทางตรงและทางอ้อม ในบริบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ลักษณะภูมิประเทศที่มีแหล่งน้ำจืดจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วภูมิภาค ส่งผลต่อรูปแบบวัฒนธรรมการบริโภคของประชากรในภูมิภาค ทั้งวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่ขับถ่ายไม่ถูกสุขลักษณะ ขับถ่ายลงแหล่งน้ำ รวมถึงพฤติกรรมการกินอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ ทำให้พยาธิใบไม้ตับซึ่งอยู่ในปลา น้ำจืดโดยเฉพาะปลาเกล็ดขาวเข้าสู่ร่างกายและฝังตัวอยู่ในร่างกายของมนุษย์ รวมถึงการขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการบริโภคอาหารปรุงสุก มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการป้องกันโรคมะเร็งท่อน้ำดี รวมไปถึงค่านิยมดั้งเดิมของท้องถิ่นที่ไม่เหมาะสมเกี่ยวกับการบริโภคปลาดิบ อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมการบริโภคของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นประเด็นเชิงสาธารณสุขที่สำคัญและต้องปรับเปลี่ยนอย่างเร่งด่วน (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กระทรวงสาธารณสุข, 2563; สถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี, 2559)

ในทศวรรษที่ผ่านมา การรักษาโรคมะเร็งท่อน้ำดีมีความก้าวหน้าอย่างมาก มีกระบวนการวินิจฉัยโรคที่แม่นยำ รวมถึงวิธีการรักษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยาการเกี่ยวกับการผ่าตัดที่ก้าวหน้าอย่างมาก อย่างไรก็ตามอัตราการเกิดมะเร็งท่อน้ำดี

ในหมู่ประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงอยู่ในระดับสูง (สถาบันมะเร็งแห่งชาติ, 2563) จึงอาจพิจารณาได้ว่า วิธีการรักษามะเร็งท่อน้ำดีถือเป็นการรักษาที่ปลายเหตุกับผู้ที่แสดงอาการแล้วเท่านั้น ซึ่งไม่ช่วยลดอัตราผู้ป่วยมะเร็งท่อน้ำดีได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น การปรับแนวทางการป้องกันและรักษาโรคมะเร็งท่อน้ำดีจึงถูกนำมาพิจารณาใหม่ จากเดิม ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาวิทยาการเกี่ยวกับการรักษาโรคมะเร็งท่อน้ำดีสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนในชุมชนให้หลีกเลี่ยงความเสี่ยงการเกิดโรคมะเร็งท่อน้ำดี ที่ผ่านมา หน่วยงานต่าง ๆ อาทิ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้ความสำคัญกับการลงพื้นที่ชุมชนต้นทาง เพื่อสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับภัยอันตรายของพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี รวมถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้บริโภค หากแต่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคกับประชากรวัยผู้ใหญ่สามารถทำได้เพียงระดับหนึ่ง เนื่องจากพฤติกรรมการบริโภคแบบดั้งเดิมฝังอยู่ในวิถีชีวิต ซึ่งต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยน (สถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี, 2559) ดังนั้น การสร้างองค์ความรู้แก่ประชาชนในชุมชนจึงมุ่งเป้าไปสู่ การสร้างองค์ความรู้และปลูกฝังพฤติกรรมผู้บริโภคที่ถูกสุขลักษณะในหมู่ประชากรอายุน้อยในพื้นที่เป็นสำคัญ (ธีรชัย เนตรนอมศักดิ์ และคณะ, 2561)

การปรับแนวทางจากการรักษาโรคสู่การป้องกันโรคมะเร็งท่อน้ำดีผ่านระบบ การศึกษาจึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองแนวทางการป้องกันโรคในหมู่เยาวชน ที่ผ่านมามีการพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวกับการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี ในสถานศึกษา (ธีรชัย เนตรนอมศักดิ์ และคณะ, 2561; ณรงค์ ชันติแก้ว, 2559) และนำไปปฏิบัติให้ความรู้แก่ผู้เรียนที่เป็นเยาวชน ผลของการนำหลักสูตรไปปฏิบัติในสถานศึกษาได้รับการตอบรับที่ดีจากสถานศึกษาในพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสถานศึกษาบริเวณแก่งละว้า อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นแหล่งน้ำในชุมชนที่มีอัตราความชุกของโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีอยู่ในระดับสูงแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (บรรจบ ศรีภา, 2559) และนอกจากการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีแล้ว การขยายองค์ความรู้จากโรงเรียนออกสู่ชุมชน ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความยั่งยืนในการป้องกันโรค เป็นการทำงานลักษณะบูรณาการระหว่างสถานศึกษา ชุมชนท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานทางด้านสาธารณสุข ดังนั้น การทำความเข้าใจบทบาทของแต่ละภาคส่วนในการดำเนินแนวทางป้องกันโรคมะเร็ง

ท่อน้ำดีจึงมีความสำคัญ เพื่อช่วยให้เกิดการทำงานที่มุ่งสู่เป้าประสงค์ที่แม่นยำ ดังนั้น บทบาทนี้จึงให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจ “บทบาทของเครือข่ายทางการศึกษา” ซึ่งเป็นเครือข่ายสังคมรูปแบบหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวของบุคลากรทางการศึกษา ประกอบด้วย เขตพื้นที่การศึกษา ผู้บริหาร ครู ร่วมกระบวนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยใช้หลักการทำงานแบบประสานความร่วมมือ เป็นกลไกในการค้นหาคำตอบหรือปฏิบัติการที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี ไปสู่ชุมชนในพื้นที่ โดยเฉพาะในประเด็นความรู้ความเข้าใจทางด้านธรรมชาติวิทยาของพยาธิ ที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้เกิดความเข้าใจกระบวนการก่อโรคมะเร็งที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการควบคุมและป้องกันโรค (ธีรชัย เนตรนอมศักดิ์ และคณะ, 2561) ผลจากการศึกษาจะช่วยอธิบายบทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาที่ชัดเจน และนำไปสู่การขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี ให้แก่นักเรียนในสถานศึกษาและประชาชนในพื้นที่เสี่ยงได้อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

เพื่อศึกษาบทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาที่ส่งเสริมการนำหลักสูตรป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปปฏิบัติในสถานศึกษาและชุมชนในพื้นที่รอบแก่งละว้า อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

3. การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social network) และทฤษฎีบทบาท (Role theory) ถูกนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์บทบาทเครือข่ายทางการศึกษา (Educational network) ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมและการศึกษาเข้าด้วยกัน รวมถึงทำความเข้าใจ อธิบาย ตีความ และขยายความ ต่อกระบวนการนำหลักสูตรเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้ในสถานศึกษาและขยายผลสู่ชุมชน แนวคิดเครือข่ายทางสังคมเป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นบนฐานทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange theory) (Emerson, 1976) เครือข่ายทางสังคมประกอบด้วยบุคคลที่เป็นตัวแสดง (Actor) และมีความสัมพันธ์ระหว่างกันภายในเครือข่ายนั้น (Chamaratana, 2013) เครือข่าย

ทางสังคมมุ่งทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบระหว่างปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีการขยายขอบเขตความสัมพันธ์ครอบคลุมทั้งเครือข่าย ทั้งนี้อาจพิจารณาความหมายของเครือข่ายทางสังคมว่าเป็นชุดความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่ออกมาในรูปแบบกลุ่ม องค์กร ชุมชน และสังคม โดยมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน และมีการเกี่ยวพันกันของคนในเครือข่ายที่นำไปสู่เป้าหมายการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่เครือข่าย (น้ำทิพย์ วิภาวิน, 2558)

การพิจารณาเครือข่ายทางสังคมมีประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญ คือ 1) บทบาททางสังคมของเครือข่ายทางสังคม ที่มีรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลาย บทบาทของปัจเจกบุคคลแต่ละคนภายในเครือข่ายไม่ได้มีเพียงบทบาทเดียว แต่ยังมีบทบาทอื่น ๆ ซ้อนทับกันหลายระดับ 2) การพิจารณาพื้นฐานความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย โดยมีความเชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างกันต้องตั้งอยู่บนฐานคิดการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ นอกเหนือจากบทบาทหน้าที่ของตนอยู่ในเครือข่ายนั้น การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์สามารถเป็นได้ทั้งรูปแบบวัตถุและจิตใจ ที่ออกมาเป็นความพึงพอใจส่วนตัว และ 3) ทิศทางความสัมพันธ์เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทั้งในลักษณะเท่าเทียมและไม่เท่าเทียมกัน ในที่นี้อาจหมายถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่เท่าเทียมหรือไม่เท่าเทียม ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียม และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเอง และ 4) ความถี่และช่วงเวลาของความสัมพันธ์ ที่นำไปสู่คุณภาพของเครือข่ายทางสังคม เมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กันบ่อย ในช่วงระยะเวลาที่บ่อยครั้ง จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ในการทำงานหรือทำอะไรเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ได้ (ธนพลักษ์ ขามรัตน์, 2560) นอกจากนี้ เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่หากมีความจำเป็นหรือมีการกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้ (Starkey, 1997)

ขณะที่ทฤษฎีบทบาท (Role theory) ถูกนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดเครือข่ายทางสังคม เพื่อแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการหรือบทบาทหน้าที่ของปัจเจกบุคคลภายในเครือข่ายทางสังคมหนึ่ง ทฤษฎีบทบาทเป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาของกลุ่มโครงสร้างและหน้าที่

นิยม (Structural and functionalism theory) ที่อธิบายพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือชุมชนที่อยู่บริบทสภาพแวดล้อมเดียวกัน เพื่อทำความเข้าใจการกำหนดบทบาทของมนุษย์ที่มีการปฏิสัมพันธ์กันในสังคมนั้น (Hindin, 2007) รวมถึงทำความเข้าใจพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลทั้งในฐานะพฤติกรรมที่ถูกกำหนดจากความคาดหวังของบุคคลอื่นในสังคม ตามสถานภาพสังคม และพฤติกรรมจริงของตัวปัจเจกบุคคล (เลิควัลลภ ศรีชะพลกุลสิทธิ และธมนพัชร์ ศรีชะพลกุลสิทธิ, 2561) บทบาทหรือพฤติกรรมที่แสดงออกสามารถขยายขอบเขตออกไปมากกว่าพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล โดยอาจเป็นการแสดงออกทั้งในลักษณะกลุ่มหรือชุมชนที่มีการทำหน้าที่ตามความคาดหวังของสังคมที่ตั้งไว้

การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคมกับบทบาทหน้าที่ของปัจเจกบุคคลรวมถึงกลุ่มคน จะช่วยให้สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการ (Actors) ทั้งภายในเครือข่ายและภายนอกเครือข่ายทางสังคม ภายในเครือข่ายมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานอย่างชัดเจน หากแต่ยังคงมีการทำงานที่สัมพันธ์ระหว่างกัน โดยที่บุคลากรที่รับผิดชอบการปฏิบัติการภายในเครือข่ายทางสังคม จะเป็นผู้จัดการให้เครือข่ายทางสังคมนั้นมีความเข้มแข็ง ซึ่งในบทความนี้ ผู้ทำหน้าที่เป็นหลักภายในเครือข่ายคือ ครูผู้สอนที่ผ่านการฝึกอบรมการนำหลักสูตรเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปปฏิบัติในสถานศึกษา จะทำหน้าที่เป็นแม่ข่ายหลักในการเชื่อมโยงเครือข่ายทางการศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำแก่งละว้า

บทบาทของเครือข่ายทางการศึกษา เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อเข้าร่วมกระบวนการแก้ไขปัญหาหรือแสวงหาแนวทางการพัฒนา โดยใช้หลักการทำงานแบบประสานความร่วมมือเพื่อค้นหาคำตอบหรือได้สารสนเทศที่นำไปใช้ในการพัฒนาได้จริง รวมถึงสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ภารกิจของเครือข่ายทางการศึกษาจึงเกี่ยวข้องกับการประสานงานและบริหารจัดการทั้งในระดับการบริหารต้นทาง (Upstream management) ซึ่งเป็นการบริหารจัดการให้มีการดำเนินกิจกรรมทางการศึกษาเพื่อพัฒนาในระดับเขตพื้นที่ ให้สามารถเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาในระดับเขตพื้นที่ที่มีอยู่ การบริหารระหว่างทาง (Midstream management) เป็นการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นให้การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษาในระดับสถานศึกษาเกิดคุณภาพ ซึ่งอาจมีการจัดระบบให้คำปรึกษาหรือการนิเทศติดตาม และการบริหารปลายทาง (Downstream

management) เป็นการบริหารจัดการเพื่อใช้ประโยชน์จากการพัฒนาการจัดการศึกษา ไปสู่นักเรียน ชุมชน และสังคม ทั้งนี้ลักษณะของการดำเนินงานของเครือข่ายทางการศึกษา จึงเป็นการดำเนินงานภายใต้หลักการของการพึ่งพาตนเอง (Self-dependence) การทำงานแบบเชื่อมโยง (Networking) ศักยภาพหรือจุดแข็งขององค์กรต่างๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน การทำงานแบบร่วมมือรวมพลัง (Collaboration) ในรูปแบบที่เท่าเทียมกัน และการแสวงหาแนวทางการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ (Area-based research) (ไพศาล สุวรรณน้อย และธีรชัย เนตรถนอมศักดิ์, 2552)

งานวิจัยจำนวนหนึ่งพูดถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายทางการศึกษา อาทิ เทอดศักดิ์ จันทิมา และคณะ (2560) ที่ศึกษาแนวทางการบริหารงานวิชาการโดยการใช้เครือข่ายของสถานศึกษา พบว่าโรงเรียนจำเป็นต้องมีคณะกรรมการบริหารหลักสูตรของโรงเรียนระดับกลุ่มเครือข่าย ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการพัฒนาครูแบบเพื่อนช่วยเพื่อน สร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษา ประสานความร่วมมือโรงเรียนในกลุ่ม ให้โรงเรียนในกลุ่มเครือข่ายได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มเครือข่ายร่วมกัน เช่นเดียวกับกิตติชัย สุราสีโนบล (2559) ที่ศึกษาการศึกษาแนวทางการส่งเสริมเครือข่ายการวิจัยทางการศึกษา โดยที่กระบวนการสร้างเครือข่ายการวิจัยทางการศึกษาจำเป็นต้องสร้างความเป็นกัลยาณมิตรระหว่างผู้วิจัยและเครือข่ายการวิจัย เนื่องจากมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาเครือข่ายการวิจัย รวมถึงดำเนินการทำวิจัยในพื้นที่เครือข่าย พร้อมทั้งเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการในเรื่องการศึกษาอื่น ๆ ด้วยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ การศึกษาของธิดารัตน์ เลิศวิทย์กุล และคณะ (2563) ยังช่วยทำให้เห็นภาพของกระบวนการเชื่อมโยงเครือข่ายทางการศึกษาที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางด้านสุขภาพสู่ครัวเรือนและชุมชน ผ่านการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งเครือข่ายทางการศึกษามีบทบาทอย่างมากในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของครัวเรือน นักเรียนและชุมชนโดยรอบ ผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนมีโอกาสนำองค์ความรู้ ทักษะ เจตคติ และสุนิสัยที่ดีไปบอกกล่าวครอบครัวและชุมชน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไปในเรื่องการบริโภคอาหารปลอดภัย และจัดค่านิยมดั้งเดิมเกี่ยวกับการกินอาหารดิบ เพื่อป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี

ดังนั้นบทความนี้จึงใช้บทบาทเครือข่ายทางการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการขยายผลการใช้หลักสูตรป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในเขตพื้นที่แก่งละว้า การสร้างเครือข่ายทางการศึกษาเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ เพื่อนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปใช้ในสถานศึกษาและนำสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนได้จริง โดยใช้สถานการณ์ความรุนแรงของโรคพยาธิใบไม้ตับและโรคมะเร็งท่อน้ำดี ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนในการสร้างแรงจูงใจ ให้เกิดการรวมตัวกันของผู้เกี่ยวข้องทางการศึกษา ประกอบด้วย เขตพื้นที่การศึกษา ผู้บริหาร ครูในพื้นที่ที่มีระดับความชุกของโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีสูง ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้หลักการทำงานแบบร่วมมือรวมพลังเป็นกลไกในการค้นหาคำตอบเพื่อให้ได้ข้อสารสนเทศนำไปใช้ในการพัฒนาที่ได้จริง และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น

4. วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบปรากฏการณ์นิยม เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาในการส่งเสริมการนำหลักสูตรป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้ในสถานศึกษาและชุมชนโดยรอบแก่งละว้า การวิจัยผ่านมุมมองปรากฏการณ์นิยมเป็นการแสวงหาองค์ความรู้ผ่านการตีความสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม รวมถึงการให้ความหมายของพฤติกรรมสังคมที่เกิดขึ้น (สุรางค์ จันทวานิช, 2555) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ ครูผู้สอนและผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 30 ราย ผู้นำชุมชนรอบแก่งละว้าจำนวน 10 ราย ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะต้องเป็นผู้ที่อาศัยหรือปฏิบัติงานอยู่ในชุมชนโดยรอบแก่งละว้าอย่างน้อย 5 ปี เพื่อที่จะสามารถให้ภาพพลวัตของสถานการณ์โรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในชุมชน รวมถึงสามารถอธิบายกระบวนการการสร้างเครือข่ายการศึกษาที่เชื่อมโยงไปยังชุมชน พื้นที่เก็บข้อมูลวิจัยได้แก่ ชุมชนรอบแก่งละว้า ซึ่งตั้งอยู่บริเวณอำเภอบ้านแฮดและอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ทั้งนี้ แก่งละว้าถือเป็นพื้นที่ที่มีอัตราความชุกของโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีอยู่ในระดับสูง (สถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี, 2559) และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนสิงหาคม ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2564

สำหรับเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยพัฒนาเครื่องมือโดยเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎี ประกอบกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น แล้วสังเคราะห์เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางการเก็บข้อมูลให้เกิดความครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จากนั้นนำเครื่องมือไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายต่อไป (รัตนะ บัวสนธ์, 2556) เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 1) การสังเกต (Observation) มีแนวทางการสังเกตเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล การสังเกตนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจบริบทของโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในพื้นที่ รวมถึงการดำเนินบทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาในการส่งเสริมการนำหลักสูตรป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้ในสถานศึกษา รวมถึงบริบทแวดล้อมทั้งสถานศึกษาและชุมชนที่ส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย 2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) มีแนวทางการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล และ 3) การอภิปรายกลุ่ม (Focus group discussion) มีแนวทางการอภิปรายกลุ่มเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อศึกษาการทำงานของเครือข่ายทางการศึกษาที่เข้ามามีบทบาทต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี ซึ่งจัดการอภิปรายกลุ่ม 2 ครั้งโดยแบ่งกลุ่มตามตำแหน่งปฏิบัติงานคือ กลุ่มครูผู้สอนและกลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา ทั้งนี้ การสัมภาษณ์เชิงลึกและการอภิปรายกลุ่มดำเนินการในรูปแบบออนไลน์ผ่านโปรแกรม Zoom Meeting เพื่อหลีกเลี่ยงโรคระบาดไวรัสโคโรนา (COVID-19)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการอภิปรายกลุ่มจะถูกนำมาตรวจสอบด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) จากนั้นทำการจัดข้อมูลทั้งหมดออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เกิดความสะดวกในวิเคราะห์และจัดการข้อมูล แล้วให้นิยามหรือความหมายของข้อมูลจากที่เก็บมา พร้อมทั้งจัดกลุ่มข้อมูลตามกลุ่มความหมายของแต่ละส่วนเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ที่เริ่มจากการเตรียมการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งจะต้องแยกตัวเองออกจากข้อมูลอย่างไม่มีอคติ และตีความข้อมูลจากปรากฏการณ์ร่วมกันแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในลักษณะการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นระหว่างการเก็บข้อมูลและหลังจากการเก็บข้อมูล โดยวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ตรวจสอบข้อมูลว่าตกหล่นในส่วนไหนบ้าง แล้วใช้วิธีการสรุปเชิงพรรณนา (Analysis descriptive) (ชาย โพธิ์สิตา, 2550)

5. ผลการวิจัย (Research Results)

5.1 เครือข่ายทางการศึกษาในการส่งเสริมแนวทางการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี

โรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีเป็นโรคร้ายสำคัญที่สร้างความสูญเสียให้กับชุมชนรอบแก่งละว้าอย่างต่อเนื่องนับทศวรรษ ในอดีตพื้นที่แก่งละว้าถือเป็นพื้นที่ที่มีอัตราความชุกของโรคมะเร็งท่อน้ำดีสูงที่สุดแห่งหนึ่งของโลก (สถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี, 2559) ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบแก่งละว้าประสบความทุกข์ทรมานจากโรคมะเร็งท่อน้ำดี และรวมถึงความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน เนื่องจากผู้ป่วยมะเร็งท่อน้ำดีส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยแรงงานที่เป็นแรงงานสำคัญของครัวเรือนในการหารายได้จุนเจือครัวเรือน อย่างไรก็ตาม ในรอบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา หน่วยงานทางด้านสาธารณสุขทั้งในส่วนของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น รวมถึงสถานศึกษาที่เปิดสอนทางด้านสาธารณสุข เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น พยายามที่จะลดปัญหาโรคพยาธิและมะเร็งท่อน้ำดี ซึ่งที่ผ่านมามีการรณรงค์เกี่ยวกับภัยอันตรายของโรคและแนวทางการป้องกันโรค รวมถึงการรณรงค์ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการกินอาหารแบบสุกๆดิบๆ ผลจากการรณรงค์ส่งผลให้อัตราการเกิดโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในพื้นที่แก่งละว้าลดลงอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมการบริโภคของผู้คนในชุมชนรอบแก่งละว้าที่ยังคงมีการบริโภคอาหารแบบสุกๆดิบๆ รวมการขับถ่ายที่ไม่ถูกสุขลักษณะยังคงพบเห็น ทำให้ไม่สามารถกำจัดโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีให้หมดไปจากชุมชนได้อย่างเด็ดขาด ปัญหาส่วนหนึ่งที่พบคือ การรับรู้เกี่ยวกับโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีของประชาชนที่ยังมีความคลาดเคลื่อน อีกทั้งการดำเนินงานเกี่ยวกับการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังขาดความต่อเนื่อง ดังนั้นวิธีการที่จะช่วยให้งานเกี่ยวกับการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีสามารถดำเนินได้อย่างยั่งยืน คือ การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีเข้าสู่สถานศึกษาในพื้นที่ เนื่องจากการให้องค์ความรู้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในวัยเยาวชนจะก่อให้เกิดการรับรู้และปลูกฝังจนเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และสามารถเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่ครัวเรือนของผู้เรียนและชุมชนได้อีกทางหนึ่ง ทั้งนี้ การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรคพยาธิ

ไ้ไม่ดับและมะเร็งท่อน้ำดีเข้าสู่สถานศึกษาในพื้นที่รอบแก่งละว้า จำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือของสถานศึกษาในพื้นที่ รวมถึงบุคลากรทางการศึกษา ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้รวมถึงการสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็ง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการสร้างเครือข่ายทางการศึกษาในการส่งเสริมแนวทางการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี ภายใต้เครือข่ายทางการศึกษา ประกอบด้วยสถานศึกษาในพื้นที่รอบแก่งละว้าเป็นหลักและสถานศึกษาจากพื้นที่รอบนอก รวมทั้งสิ้น 40 สถานศึกษาในพื้นที่อำเภอบ้านแฮดและอำเภอบ้านไผ่ ทำหน้าที่ขับเคลื่อนกิจกรรมการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีทั้งภายในโรงเรียนและชุมชน

การขับเคลื่อนกิจกรรมภายในเครือข่ายทางการศึกษาในระยะเริ่มต้น เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนกระบวนการป้องกันโรคมะเร็งท่อน้ำดีผ่านช่องทางการศึกษา ซึ่งเป็นแนวทางการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีแบบบูรณาการที่เป็นการนำองค์ความรู้ทางด้านสาธารณสุขมาจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษาระดับพื้นฐาน เพื่อปลูกฝังองค์ความรู้และค่านิยมที่พึงประสงค์ในการป้องกันโรคฯ รวมถึงเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนรอบแก่งละว้าที่จะกำจัดโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีให้หมดไปจากพื้นที่ แม้ว่าในปัจจุบันอัตราผู้เป็นโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีจะลดลงอย่างต่อเนื่องจนแทบจะหมดไปจากพื้นที่ หากแต่พฤติกรรมการบริโภคอาหารของผู้คนในชุมชนและพฤติกรรมการขับถ่ายที่ไม่ถูกสุขลักษณะยังคงปรากฏอยู่ ซึ่งทำให้โรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดียังคงปรากฏอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นสถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงขับเคลื่อนโครงการพัฒนาหลักสูตรเสริมให้กับสถานศึกษาเพื่อสร้างความตระหนักถึงโรคภัยที่เกิดขึ้นในชุมชน

“ทุกวันนี้โรคพยาธิใบไม้ตับไม่ค่อยเห็นแล้วครับ ที่ผ่านมามีหน่วยงานทั้งสาธารณสุขจังหวัด มหาวิทยาลัยขอนแก่น หรือพวกฝรั่ง เขามาทำโครงการเกี่ยวกับการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับบ่อยมาก มันก็ช่วยได้เยอะ แต่บ้านเราก็กินอยู่แบบเดิม ๆ ก๋วยเตี๋ยวยังเป็นอาหารประจำ ผมก็คิดอยู่เหมือนกันว่าโรคมันคงไม่หายไปไหนถ้าเรายังกินแบบเดิม ๆ อยู่”

สัมภาษณ์ครูแดง (นามสมมติ) วันที่ 2 สิงหาคม 2564

จากข้อความดังกล่าวสะท้อนถึงพฤติกรรมการบริโภคที่ถือเป็นรากฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยังคงแฝงฝังอยู่ในตัวประชาชนในท้องถิ่น การที่จะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคของประชาชนในท้องถิ่นจำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาและความร่วมมือจากหลากหลายหน่วยงาน ซึ่งการประยุกต์แนวทางการป้องกันโรคผ่านการศึกษาก็เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการปลูกฝังความรู้และค่านิยมการบริโภคที่พึงประสงค์ให้แก่เยาวชนในพื้นที่ จากการดำเนินโครงการพัฒนาหลักสูตรและเผยแพร่ให้กับสถานศึกษาในพื้นที่แก่งละว้า ช่วยให้บุคลากรในสถานศึกษามีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีมากยิ่งขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายทางการศึกษาถูกยกขึ้นมาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้การป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในสถานศึกษาและชุมชน เนื่องจากการขับเคลื่อนแนวทางป้องกันโรคจำเป็นต้องอาศัยการประสานการทำงานร่วมกันกับสถานศึกษาทั้งหมดและชุมชน รวมถึงหน่วยงานจากภายนอกชุมชน ดังนั้น เครือข่ายการศึกษาจึงถูกสร้างขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยขอนแก่น สถานศึกษารอบแก่งละว้า และชุมชนรอบแก่งละว้า ทั้งนี้เครือข่ายทางการศึกษาประกอบด้วยโหนด (Node) ต่างๆทำหน้าที่ประสานความช่วยเหลือระหว่างกัน โดยให้โรงเรียนที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนกิจกรรมเป็นโหนดในพื้นที่

กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้เครือข่ายทางการศึกษาเกิดขึ้นในลักษณะการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการการนำหลักสูตรการเรียนการสอนเกี่ยวกับการป้องกันพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้ในสถานศึกษาในพื้นที่ โดยดำเนินการฝึกอบรมครูผู้สอนเพื่อให้ครูผู้สอนสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ผู้เรียนได้อย่างแม่นยำ โดยมีผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมทั้งครูผู้สอนระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย รวมจำนวน 171 คน การฝึกอบรมนอกจากการถ่ายทอดองค์ความรู้แล้ว ยังเป็นการสร้างเครือข่ายทางการศึกษาเพื่อที่จะช่วยให้เกิดป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีที่มีประสิทธิภาพดังคำบอกเล่าของครูจากสถานศึกษาในอำเภอบ้านแฮด

“ครูคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีที่จะช่วยกันกำจัดโรคมะเร็งท่อน้ำดีให้หมดไป การสร้างเครือข่ายการศึกษาทำให้เราทำงานทิศทางเดียวกัน เช่น การจัดอบรมในชุมชน การให้อบรม.ทำงานร่วมกับโรงเรียนในการออกไปให้ความรู้แก่คนในชุมชน รวมถึงการทำสื่อการเรียนการสอนเกี่ยวกับการป้องกันโรค”

สัมภาษณ์ครูวิจิต (นามสมมติ) วันที่ 2 สิงหาคม 2564

การทำงานของเครือข่ายทางการศึกษาในระยะต่อมา เป็นในลักษณะการติดตามผลที่เกิดขึ้นจากการนำหลักสูตรป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้ในสถานศึกษา ซึ่งการติดตามผลเกิดขึ้นผ่านรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ (PLC) ที่เป็นการร่วมกันระดมสมองเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการนำหลักสูตรไปปฏิบัติ กระบวนการติดตามผลผ่านรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ของเครือข่ายการศึกษาเกิดขึ้นผ่านระบบออนไลน์ เนื่องจากสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนา (COVID-19) โดยทำการเชิญครูผู้สอนจากสถานศึกษาภายในเครือข่ายฯ เข้าร่วมกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมประกอบด้วยครูผู้สอนผู้บริหารสถานศึกษา รวมถึงบุคลากรด้านการศึกษาอื่นๆที่เกี่ยวข้อง โดยจัดกิจกรรมสลับสับเปลี่ยนกันทุกสัปดาห์ที่สอน การที่มีครูจากสถานศึกษาเครือข่ายฯ เข้าร่วมช่วยให้เกิดการระดมความคิดเห็นที่หลากหลาย เนื่องจากการร่วมแบ่งกันประสบการณ์การจัดการเรียนการสอนในบริบทของตนเองให้แก่ผู้เข้าร่วมการอบรมได้รับรู้ร่วมกัน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมนำเสนอแนวทางในการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบออนไลน์ ซึ่งถือเป็นเรื่องใหม่ของบริบทการศึกษาประเทศ การเปิดโอกาสระดมสมองผ่านรูปแบบเครือข่ายชุมชนแห่งการเรียนรู้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี ดังคำบอกเล่าของครูนวน

“เครือข่าย PLC ของพวกเราทำให้เราสามารถสอนเด็กได้อย่างถูกต้อง และเกิดความเข้าใจในเนื้อหาบทเรียน ครูหลายคนหลังจากอบรมอาจจะมีความกังวลเกี่ยวกับเรื่องมะเร็งท่อน้ำดี เพราะเราไม่ได้เชี่ยวชาญ ก็ได้ PLC มาช่วยทำความเข้าใจ บางครั้งมีอาจารย์หมอหรืออาจารย์จากมขเข้าร่วมด้วย มันก็ช่วยให้เราเกิดความมั่นใจว่าสิ่งที่เราคิดว่าเข้าใจ มันถูกต้องจริง ๆ และทำให้สอนด้วยความมั่นใจยิ่งขึ้น”

สัมภาษณ์ครูนวน (นามสมมติ) วันที่ 18 สิงหาคม 2564

นอกจากนี้ การสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายการศึกษาในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีสามารถดำเนินการได้ผ่านการร่วมมือระหว่างหน่วยงาน อาทิ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ หรือองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ซึ่งผลที่ได้จากการประสานความร่วมมือคือ ช่วยให้เกิดการทำงาน

ที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่ละหน่วยงานซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน สามารถนำองค์ความรู้เรื่องโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปประยุกต์เพื่อสร้างแนวปฏิบัติที่ดีในการทำงาน เช่น การบูรณาการหลักสูตรการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้ในชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานด้านการปกครองและสาธารณสุข ดังเช่นครูท่านหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“การนำหลักสูตรฯ ไปใช้ในชุมชนสามารถทำได้ เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัวทุกฝ่ายควรให้ความสำคัญและควรขยายเครือข่ายให้ชุมชนที่เสี่ยงได้ใช้หลักสูตรนี้ด้วย เป็นเรื่องสำคัญที่จะเริ่มสร้างความตระหนักให้นักเรียนแล้วขยายความรู้สู่ครอบครัวและชุมชน เพราะแต่ละภูมิภาคมีพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เสี่ยงต่อการเกิดโรค ถ้ามีเครือข่ายที่เข้มแข็งจะเป็นผลดีต่อทุกคนในอนาคต”

สัมภาษณ์ครูนิติย์ (นามสมมติ) วันที่ 18 สิงหาคม 2564

5.2 บทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาในการส่งเสริมแนวทางการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี

เครือข่ายทางการศึกษาที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมสร้างความตระหนักเรื่องการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในสถานศึกษา และชุมชนรอบแก่งละว้า มีการดำเนินกิจกรรมทั้งในส่วนที่เป็นการพัฒนาผู้เรียน ครูผู้สอน รวมถึงการสร้างความตระหนักให้แก่ชุมชน เมื่อวิเคราะห์เครือข่ายทางการศึกษา พบว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายทางการศึกษามีการทำงานแบบประสานความร่วมมือกันระหว่างผู้ปฏิบัติ (Actors) รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกเครือข่าย ซึ่งผู้ปฏิบัติการในเครือข่ายมีบทบาทหน้าที่ในการทำงานที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1 บทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาในการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในสถานศึกษา

สำหรับบทบาทด้านการส่งเสริมแนวทางการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี พบว่า หลังจากจัดหลักสูตรอบรม ครูผู้สอนและผู้บริหารสถานศึกษามีส่วนสำคัญต่อการส่งเสริมให้เกิดการนำความรู้ที่ได้จากหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้ในสถานศึกษาหลากหลายวิธี เช่น การบรรจุเนื้อหาสาระลงในหลักสูตรท้องถิ่น การสอดแทรก

ในรายวิชาเพิ่มเติม การบูรณาการร่วมกับรายวิชาสุขศึกษาและพลศึกษา วิทยาศาสตร์ หรือ สังคมศึกษา การสอดแทรกในคาบชุมนุมหรือกิจกรรมลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ ซึ่งครูผู้สอน และผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องทำงานร่วมกัน เพื่อที่จะทำให้เกิดการนำเนื้อหาสาระ ไปใช้สอนนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังคำบอกเล่าของครูเอก (นามสมมติ) ว่า..

“...มีความเป็นไปได้เนื่องจากเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลายรายวิชา ซึ่งสามารถสอดแทรกในการเรียนการสอนได้ เราสามารถบูรณาการ เนื้อหาสาระลงในรายวิชาต่างๆตามที่เห็นสมควร หรือหากโรงเรียน เห็นว่าสำคัญก็สามารถทำเป็นรายวิชาเพิ่มเติมได้ หรือจัดในคาบชุมนุม หรือลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ อย่างของครูสุขศึกษา เขาก็เอาเรื่องพยาธิ ไปสอนในชั่วโมงกิจกรรม สอนให้นักเรียนทุกระดับชั้น เพราะเป็นเรื่อง สำคัญต่อสุขภาพ มันไม่ใช่แค่เรื่องของสุขภาพนักเรียน แต่มันสามารถ สร้างความตระหนักให้กับผู้ปกครองและชุมชนได้ด้วย เพราะนักเรียน ก็คือลูกหลานของคนในชุมชน ถ้านักเรียนรู้เรื่องพยาธิ ชุมชนก็จะรู้เช่นกัน...”

สัมภาษณ์ครูเอก (นามสมมติ) วันที่ 25 กันยายน 2564

จากข้อความดังกล่าวสะท้อนถึงรูปแบบของเนื้อหาสาระที่สามารถบูรณาการ เข้ากับกิจกรรมการเรียนการสอนได้หลากหลายรูปแบบ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ระหว่างครูผู้สอนและผู้กำกับนโยบายการเรียนการสอนของสถานศึกษา นอกจากนี้ การนำเนื้อหาสาระไปบรรจุในหลักสูตรสถานศึกษาจำเป็นต้องอิงที่จะต้องดำเนินการ ผ่านความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและหน่วยงานที่คอยกำกับสถานศึกษา เช่น สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษา ดังนั้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายทางการศึกษาจึงมี ความสำคัญ เพื่อช่วยผลักดันให้เกิดความร่วมมือส่งเสริมการป้องกันโรคพยาธิอย่างเป็น องค์กรรวม ดังคำสัมภาษณ์ของผู้อำนวยการวินัย ผู้อำนวยการโรงเรียนในแง่ละว่า ว่า...

“...ผมอยากให้เกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนในบ้านไผ่และ
บ้านแฮด หรือโรงเรียนที่สนใจปัญหานี้ เราลองเข้าไปคุยกับสำนักงาน
เขตพื้นที่ฯ ว่าเราจะทำอะไรกันบ้าง เพื่อส่งเสริมเรื่องการป้องกันโรค
พยาธิฯ ผมคิดว่าไม่น่ามีปัญหาเพราะทางเขตฯก็ให้ความสำคัญ
กับประเด็นเหล่านี้อยู่แล้ว แต่ผมก็คิดว่าถ้าเขตฯช่วยผลักดันกิจกรรม
มันก็จะทำให้เกิดการทำงานที่ยั่งยืนในพื้นที่...”

สัมภาษณ์ผู้อำนวยการวินัย (นามสมมติ) วันที่ 25 กันยายน 2564

5.2.2 บทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาในการเป็นสื่อกลางขับเคลื่อนแนวทาง การป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในชุมชน

เครือข่ายการศึกษาเพื่อส่งเสริมแนวทางป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและ
มะเร็งท่อน้ำดีของสถานศึกษาในพื้นที่แก่งละว้ายังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างหน่วยงาน
ทั้งภาครัฐและเอกชน ในการขับเคลื่อนโครงการส่งเสริมและป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและ
มะเร็งท่อน้ำดีในพื้นที่ที่ผ่านมาการขับเคลื่อนโครงการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็ง
ท่อน้ำดีดำเนินการโดยสำนักงานสาธารณสุขในพื้นที่ รวมถึงสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา
ในพื้นที่ คือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งบางโครงการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงาน
ภาคเอกชน เช่น เซฟรอน ขับเคลื่อนโครงการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี
ในชุมชนแก่งละว้า ซึ่งสถานศึกษาแถบแก่งละว้ามีโอกาสในการขับเคลื่อนโดยเป็น
ศูนย์การเรียนรู้ให้แก่ชุมชน เช่น โรงเรียนบ้านแก่งละว้า ที่ใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้เรื่อง
โรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์
จากทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เช่น เอกสาร สื่อการเรียนรู้ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ดังคำบอกเล่าของครูจิอร (นามสมมติ) ว่า..

“...โรงเรียนแถบนี้หลายโรงเรียนเคยทำโครงการป้องกันโรคพยาธิหลายครั้ง ตั้งแต่สมัยที่โรคพยาธิและโรคมะเร็งระบาดหนักๆ ในพื้นที่ จนปัจจุบันก็ยังทำอยู่ แต่กิจกรรมก็ลดลงเพราะปัญหาไม่รุนแรงแบบเมื่อก่อน โครงการที่คณะศึกษาศาสตร์ทำตอนนี้คิดว่าดีนะ เพราะจะช่วยให้การป้องกันโรคยัง active ไม่หายไปเลย และมันก็เข้าถึงนักเรียนได้ดีมากๆ เพราะเมื่อก่อนโรงเรียนจะถูกใช้เป็นศูนย์เรียนรู้สำหรับชุมชน เอาความรู้เผยแพร่ให้ชุมชน แต่ไม่มีลักษณะการทำหลักสูตรเพื่อนักเรียนแบบจริงจังแบบครั้งนี้...”

สัมภาษณ์ครูอิงอร (นามสมมติ) วันที่ 25 กันยายน 2564

นอกจากนี้การเป็นสื่อกลางแล้ว ยังพบการทำงานของสถานศึกษาเพื่อขยายเครือข่ายทางการศึกษาเกี่ยวกับโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี บางครั้งที่มีการติดตามผลการสอนเรื่องโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีผ่านกระบวนการ PLC จะมีการเชิญครูผู้สอนจากโรงเรียนนอกพื้นที่เข้าร่วมสังเกตการณ์ด้วย เพื่อสร้างความตระหนักให้แก่ครูผู้สังเกตการณ์และสร้างความสนใจที่จะนำเอาหลักสูตรโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้กับสถานศึกษาของตน ซึ่งการขยายเครือข่ายทางการศึกษานี้จะช่วยให้เกิดการพัฒนายังยืนในเรื่องการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี การขยายเครือข่ายการศึกษาเพื่อนำหลักสูตรไปใช้ในสถานศึกษาให้ครอบคลุมพื้นที่ถือเป็นเป้าหมายสำคัญ เพราะโรคภัยนี้ไม่กระจุกตัวอยู่เพียงแค่แ่งละว้า หากแต่สามารถแพร่กระจายผ่านการเดินทางของผู้คนไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งแนวทางการขยายเครือข่ายสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การจัดอบรมในชุมชน และการให้ อสม.ทำงานร่วมกับโรงเรียนออกให้ความรู้แก่คนในชุมชน จัดการอบรมสัมมนาถ่ายทอดความรู้เรื่องหลักสูตรพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีให้แก่พื้นที่กลุ่มเสี่ยงอื่นๆ การทำสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การรณรงค์ออกสื่อเพื่อให้ความรู้ผ่านช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ ทำให้เข้าถึงผู้รับสารได้มากขึ้น การร่วมมือกับสำนักงานการศึกษาในพื้นที่ในการพัฒนาหลักสูตรและกระจายไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ การสร้างเครือข่ายวิทยากรและแกนนำรณรงค์เรื่องโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี เป็นต้น อีกทั้งยังต้องอาศัยความร่วมมือกับหน่วยราชการท้องถิ่น เช่น อบต. เทศบาล ฯลฯ ในการนำโครงการป้องกันโรคลงสู่ชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนและอสม.เป็นผู้ขับเคลื่อนหลักเพื่อให้เข้าถึงคนในชุมชน ดังทัศนะของผู้ใหญ่บ้านแดง (นามสมมติ) ว่า...

“...ผมในฐานะกรรมการสถานศึกษาคิดว่าการนำหลักสูตรไปใช้
ในโรงเรียนสามารถทำได้ เราอาจร่วมมือกับสำนักงานเขตพื้นที่
เพื่ออบรมครูให้มีความรู้และมีการนิเทศติดตามผล โดยบรรจุในรายวิชา
เพิ่มเติมเพื่อให้ครอบคลุมทั่วประเทศ และควรใช้สื่อโซเชียลมีเดีย
ในการขยายเครือข่ายร่วมด้วย เรื่องนี้เป็นเรื่องใกล้ตัวเรา ทุกฝ่าย
ควรให้ความสำคัญและควรขยายเครือข่ายให้ชุมชนที่เสี่ยงได้ใช้หลักสูตร
นี้ด้วย พวกเราต้องสร้างความตระหนักให้นักเรียนทุกคนแล้วขยาย
ความรู้สู่ครอบครัวและชุมชน และถ้าทำได้ทั่วประเทศ จะยิ่งดีมาก
เพราะแต่ละภาคมีพฤติกรรมกรรมการบริโภคที่เสี่ยงต่อการเกิดโรคทั้งนั้น
ถ้ามีเครือข่ายที่เข้มแข็งจะเป็นผลดีต่อทุกคนในอนาคต...”

สัมภาษณ์ผู้ใหญ่แดง (นามสมมติ) 29 กันยายน 2564

6. สรุปและอภิปรายผล (Conclusion and Discussion)

6.1 เครือข่ายทางการศึกษา นับเป็นเครื่องมือขึ้นสำคัญในการส่งเสริมการป้องกัน
โรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในชุมชนพื้นที่เสี่ยง การใช้บริบทการศึกษาเป็นเงื่อนไข
ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการบริโภคและป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี
ช่วยให้คนในชุมชนทุกช่วงวัยสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ ทักษะ เจตคติ รวมถึงพฤติกรรม
สุขภาพที่พึงประสงค์ อย่างไรก็ตาม ภารกิจของกลไกการศึกษาจำเป็นต้องทำงาน
ในลักษณะเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้เกิดการทำงานที่สอดประสานระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
ภายในเครือข่ายรวมถึงภายนอกเครือข่าย และทำให้เกิดความยั่งยืนของการป้องกันโรค
พยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีชุมชน การทำงานของเครือข่ายทางการศึกษาสะท้อน
ให้เห็นภาพของทุนทางสังคม (Social capital) ที่เกิดขึ้นทั้งภายในเครือข่ายและภายนอก
เครือข่าย ซึ่ง Putnam (1994) ขยายความว่า ทุนทางสังคมถือเป็นทุนสาธารณะรูปแบบ
หนึ่ง เพราะทุนทางสังคมไม่ใช่เรื่องของคนใดคนหนึ่ง หากแต่เป็นเรื่องของสาธารณะ
ที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากคนหลากหลายกลุ่ม กระบวนการทำงานของเครือข่ายทางการ
ศึกษาสะท้อนให้เห็นสิ่งที่ Putnam อภิปรายเป็นอย่างดี เนื่องจากเครือข่ายทางการศึกษา
เกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบนพื้นฐานของความไว้วางใจ (Trust)

ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มตามระดับของความไว้วางใจ เช่น ครีวเรือน เพื่อนร่วมมือ หรือแม้แต่ระหว่างหน่วยงาน (Putnam, 2000) ซึ่งทุนทางสังคมที่ซ่อนอยู่ในเครือข่ายทางการศึกษาจะช่วยให้การทำงานระหว่าง ผู้ที่เกี่ยวข้อง (Actor) มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน

6.2 บทบาทของเครือข่ายทางการศึกษาในการส่งเสริมการนำหลักสูตรป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้ในสถานศึกษาในจังหวัดขอนแก่น เห็นได้ชัดเจนว่า บทบาทเครือข่ายทางการศึกษามีความสำคัญต่อการส่งเสริมหลักสูตรป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้จัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา เริ่มต้นจากบทบาทด้านการส่งเสริมแนวทางการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี โดยที่ครูสามารถนำหลักสูตรนี้ไปสอดแทรกในรายวิชาเพิ่มเติมโดยบูรณาการร่วมกับหลักสูตรในรายวิชาไม่ว่าจะเป็น หลักสูตรสุขศึกษาและพลศึกษา วิทยาศาสตร์ ศิลปะหรือสังคมศึกษา หรือบรรจุลงในคาบชุมนุมหรือคาบลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชิดารัตน์ เลิศวิทยากุล และคณะ (2561) ที่อธิบายว่าโรงเรียนมีการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีอยู่แล้ว มีการสอดแทรกเนื้อหาในชั้นเรียนด้วย แต่ทว่าหลักสูตรนี้ยังไม่ได้เจาะลึกถึงรายละเอียดเพื่อให้เด็กเข้าใจเท่าที่ควรเป็นแค่เพียงความรู้พื้นฐานทั่วไปในรายวิชาวิทยาศาสตร์

บทบาทของเครือข่ายการศึกษาเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายและความสัมพันธ์ภายนอกเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายเกิดขึ้นในหลากหลายรูปแบบ เช่น เกิดขึ้นภายในกลุ่มครูผู้สอนที่เข้ารับการอบรมการนำหลักสูตรไปใช้ในโรงเรียน การให้ อสม.ทำงานร่วมกับโรงเรียนออกให้ความรู้แก่คนในชุมชน การร่วมมือกันภายในกลุ่มโรงเรียนเพื่อจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และทำการรณรงค์ให้ความรู้ผ่านช่องทางออนไลน์ ทำให้เข้าถึงผู้รับสารได้มากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ เทอดศักดิ์ จันทิมา และคณะ (2560) ที่อธิบายถึงการประสานความร่วมมือโรงเรียนในกลุ่มให้ส่งตัวแทนในการจัดทำสื่อนวัตกรรม ให้โรงเรียนในกลุ่มเครือข่ายนำสื่อที่สร้างไปใช้กับนักเรียนในโรงเรียน ประชาสัมพันธ์ให้กับโรงเรียนในกลุ่มได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มเครือข่ายร่วมกัน ซึ่งจะเห็นความเชื่อมโยงในเครือข่ายและความสัมพันธ์นอกเครือข่าย เป็นการส่งต่อองค์ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีผ่านสื่อต่าง ๆ ไปยังเครือข่ายทางการศึกษาอื่นได้ นอกจากนี้เครือข่ายทางการศึกษายังทำหน้าที่

เป็นสื่อกลางเพื่อประสานการทำงานระหว่างสถาบันการแพทย์กับชุมชน ซึ่งถือเป็นหมุดหมายสำคัญในการสร้างความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี เนื่องจากสถาบันการศึกษามีความใกล้ชิดกับทั้งชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานจากภาครัฐและเอกชน การใช้สถาบันการศึกษาเป็นฐานการทำงานจึงเป็นประเด็นที่หน่วยงานภายนอกต่างๆ ควรพิจารณา เพื่อให้การดำเนินงานลุล่วงและเกิดประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่น

6.3 การขยายเครือข่ายการใช้หลักสูตรให้ครอบคลุมพื้นที่ที่เป็นกลุ่มเสี่ยงทั่วประเทศ การขยายเครือข่ายการใช้หลักสูตรฯ จะเป็นประโยชน์ในพื้นที่อื่น ๆ ที่เป็นกลุ่มเสี่ยงของโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี การนำหลักสูตรไปใช้ในสถานศึกษาจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับโรคภัย แล้วส่งต่อองค์ความรู้ไปยังผู้ปกครองและชุมชน และควรมีความร่วมมือในการขยายเครือข่ายผ่านหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการร่วมกันแก้ปัญหาและป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี สอดคล้องกับงานวิจัยของ อิตารัตน์ เลิศวิทยากุล และคณะ (2563) เครือข่ายทางการศึกษาจะมีบทบาทในการส่งเสริมให้เกิดหลักสูตรเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพตนเองครอบครัวและชุมชน โดยผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนช่วยนำความรู้ ทักษะ เจตคติและสุนิษย์ไปบอกกล่าวครอบครัวและชุมชน ด้วยความรัก และสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยพฤติกรรมมารบริโภคอาหารปลอดภัยไร้โรค (safe food & good health) ลบเจตคติด้วยต่อต้านการกินดิบ (raw attitude)

7. ข้อเสนอแนะ (Recommendations)

การศึกษาเครือข่ายทางการศึกษาเพื่อส่งเสริมแนวทางการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีครั้งนี้ เป็นการขยายภาพบทบาทหน้าที่ของเครือข่ายการศึกษาต่อการขยายผลการนำหลักสูตรฯไปปฏิบัติในสถานศึกษา ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มภายในเครือข่ายทางการศึกษาได้เพียงผิวเผิน ดังนั้นการศึกษาครั้งต่อไปควรมุ่งประเด็นไปที่การศึกษาระดับความเข้มข้นของปฏิสัมพันธ์ภายในเครือข่าย รวมถึงการวิเคราะห์องค์ประกอบย่อยภายในเครือข่ายทางสังคมจะช่วยให้เห็นความเข้มแข็ง

ของเครือข่ายทางการศึกษาในการป้องกันและกำจัดโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีให้หมดไปจากสังคมไทย

8. กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement)

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “การศึกษากระบวนการนำหลักสูตรพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปสู่การปฏิบัติใสถานศึกษาในเขตภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยกระบวนการฝึกอบรมโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานและเครือข่ายทางการศึกษา (บ้านเฮด-บ้านไผ่)” ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ผ่านโครงการแก้ไขปัญหาระบาดพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สภาวิจัยแห่งชาติผ่านโครงการวิจัยท้าทายไทย: ประเทศไทยไร้พยาธิใบไม้ตับ สถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดีและมูลนิธิมะเร็งท่อน้ำดี ขอขอบคุณสถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำหรับการสนับสนุนงบประมาณและข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี และขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านทั้งครูผู้สอน ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรทางการศึกษา รวมถึงสมาชิกของชุมชนรอบแก่งละว้า ที่กรุณาสละเวลาให้ข้อมูลที่มีความเพื่ोजิตทำงานวิจัยนี้

9. เอกสารอ้างอิง

- กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กระทรวงสาธารณสุข. (2562). สถิติสาธารณสุข 2563. นนทบุรี: กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กระทรวงสาธารณสุข.
- กิตติชัย สุธาสีโนบล. (2559). การศึกษาแนวทางการส่งเสริมเครือข่ายการวิจัยทางการศึกษาในการขับเคลื่อนการวิจัยและพัฒนาการศึกษาเขตพื้นที่ดำเนินการที่ 3 ภาคกลางตอนล่างกลุ่มที่3. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 16(2), 98-115.
- เกษร แถวโนนจิ้ว, ศศิธร ตั้งสวัสดิ์ และพงษ์ศักดิ์ ภูกาบขาว. (2560). การประเมินผลหลักสูตรโรคพยาธิใบไม้ในตับและมะเร็งท่อน้ำดีสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6. วารสารการพยาบาลและการดูแลสุขภาพ, 35(1), 158-167.

- ชนิกา วรสิขฐ. (2558). การวัดแอนติเจนของพยาธิใบไม้ตับ *Opisthorchis viverrini* ในตัวอย่างปัสสาวะและการประยุกต์ใช้เพื่อวินิจฉัยโรค *Opisthorchiasis* และความสัมพันธ์กับโรคในระบบทางเดินน้ำดี. วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรสิตวิทยา คณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2550). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ณรงค์ ชันติแก้ว. (2559). ข้อเสนอกิจกรรมบริหารจัดการโครงการวิจัย ประกอบการเสนอขอแบบประมาณของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2559. กลุ่มเรื่อง โครงการวิจัยท้าทายไทย: Fluke Free Thailand. ขอนแก่น: ภาควิชาคัลยศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เทอดศักดิ์ จันทิมา, ไพโรภ รัตนชูวงศ์ และประเวศ เวชชะ. (2560). แนวทางการบริหารงานวิชาการโดยการใช้เครือข่ายของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาเชียงราย เขต 3. พิษณุเวชสาร, 13(1), 117-131.
- ธนพลักษ์ ชามะรัตน์. (2560). เครือข่ายเด็กไกลบ้าน เครือข่ายทางสังคมของแรงงานนักเรียนไทยในออสเตรเลีย. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จิตารัตน์ เลิศวิทยากุล, ธีรชัย เนตรถนอมศักดิ์ และวัชรินทร์ ลอยลม. (2561). การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นเพื่อพัฒนาหลักสูตรสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันการเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในพื้นที่ 3 จังหวัด ไกลลุ่มน้ำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วารสารควบคุมโรค, 44(4), 349-362.
- จิตารัตน์ เลิศวิทยากุล, ธีรชัย เนตรถนอมศักดิ์ และวัชรินทร์ ลอยลม. (2563). ประสิทธิภาพการทดลองใช้หลักสูตรเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย. วารสารควบคุมโรค, 46(3), 381-392.
- ธีรชัย เนตรถนอมศักดิ์ อังคณา ตุงคะสมิต ปิยวรรณ ศรีสุรักษ์. (2561). รายงานการวิจัยหลักสูตรเกี่ยวกับโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดีไปใช้ในโรงเรียน. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- น้ำทิพย์ ภิภาวิน. (2558). เครือข่ายสังคมในสังคมเครือข่าย. วารสารวิจัยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, 8(2), 119-127.
- บรรจบ ศรีภา. (2559). โครงการควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับแบบบูรณาการวิถีนิเวศน์สุขภาพ “ละว้าโมเดล”. จุลสารศูนย์ประสานงาน โรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 1, 9-11.
- ไพศาล สุวรรณน้อย และธีรชัย เนตรถนอมศักดิ์. (2552). รายงานการวิจัยโครงการกลยุทธ์การพัฒนาและการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนโดยใช้เครือข่ายวิจัยการศึกษา. ขอนแก่น: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2556). วิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา=Qualitive research in education. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เลิศวัลลภ ศรีชะพลกุลสิทธิ และธมนพัชร ศรีชะพลกุลสิทธิ. (2561). การปรับตัวเพื่อเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 20(1), 253-265.
- สถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2559). โครงการแก้ไขปัญหาโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สถาบันมะเร็งแห่งชาติ. (2563). ทะเบียนมะเร็งระดับโรงพยาบาล พ.ศ. 2563. นนทบุรี: สถาบันวิจัยมะเร็งแห่งชาติ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2555). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: บริษัทด้านสุขภาพการพิมพ์.
- Emerson, R. (1976). Social Exchange Theory, Annual Review of Sociology, 2, 335-362.
- Hindin, M. J. (2007). Role Theory. The Blackwell Encyclopedia of Sociology. edited by George Ritzer. London: Blackwell Publishing, 3959-3962.
- Putnam, R. (1994). Social Capital and Public Affairs. Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences, 47(8), 5-19.
- Putnam, R. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon and Schuster.

- Starkey, P. (1997). Networking for Development. IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development). USA: Cornell University.
- Chamaratana, T., Ayuwat, D., and Chinsri, O. (2013). Plural Characteristics of Social Network of. ISAN Labor Brokers, Kasetsart Journal (Social Sciences) 34, 1–16.